

Fjärde Internationalen 2/1989

Ernest Mandel

Framtiden för Gorbatjovs reformer

SUKP:s nittonde partikonferens, som genomfördes i juni 1988, gav en god inblick i den politiska situationen i Sovjet. Gorbatjovs förslag kan förefalla djärva, men på samtliga avgörande punkter gjorde han eftergifter för byråkratins intressen. Centralkommitténs beslut den 30 september, liksom utnämmandet av Gorbatjov till statschef, förändrar inte på något avgörande sätt den osäkra jämvikten inom Sovjetunionens maktelit. Tvärtemot vad det verkar var dessa beslut resultatet av en ny kompromiss, och partiapparaten företrädare har fortfarande majoriteten i centralkommittén.

Medan åtgärderna i september genomfördes efter ett minimum av diskussioner, så orsakade konferensen en verklig debatt. Detta visar hur mycket saker och ting verkligen har förändrats i Sovjetunionen. Diskussionerna var verkliga och mycket viktiga för de breda folklagens politisering. Men det sätt på vilket debatten begränsades gör att man måste dra slutsatsen att den demokratisering som har inletts fortfarande är mycket trevande och delvis.

Ett viktigt element i förberedelserna inför den nittonde partikonferensen var det faktum att arbetarmilitanter ingrep i debatten. Inget liknande har skett sedan den stalinistiska diktaturen upprättades, och vi har här ännu ett exempel på hur absurt det är att påstå att ingenting har förändrats i Sovjetunionen. Ett typiskt exempel på detta ingripande är arbetarna på Volzjskijs bilfabrik (VAZ) i Togliattigrad. Arbetarna vid denna fabrik hade blivit tillsagda att förändra sina arbetscheman i enlighet med andra fabriker. Men arbetarna protesterade. Anatolij Melnikov, som arbetar vid fabriken, skrev:

Från mandaten /som gavs till delegaterna vid den nittonde konferensen/ kan man se att arbetarna anser sig ha ett organ, arbetskollektivets råd, som verkligen kämpar å deras vägnar. Arbetarna började anse detta efter händelserna i samband med schemadiskussionerna för sex månader sedan. Moskva beordrade oss att bringa arbetsdagen vid fabriken i linje med andra fabriker inom industrin. Vi arbetade 12 minuter mer. Företagsledningen lydde. Alltihop verkade helt efter reglerna. Men det var så, att vi pga den kortare arbetsdagen var tvungna att arbeta mellan sex och åtta 'svarta' lördagar per år för att kunna fullfölja planen. Arbetarna var upprörda. Arbetskollektivets råd var också mot det. Och vi lyckades – vårt gamla schema förblev oförändrat.¹

Det mandat som gavs till konferensdelegaterna från partiets medlemmar vid VAZ-fabriken gick ut på att man skulle hålla en landsomfattande kongress för alla arbetarråd för att utarbeta en gemensam handlingslinje, och man krävde av SUKP att de skulle erkänna arbetarrådets oberoende, inklusive att välja och utse administratörer.

I juni 1988 genomfördes en busstrejk i Klapeda i Litauen, en strejk som nästan förlamade denna stad på 20.000 invånare. En av arbetarna, Leonid Kapelijusnij, rapporterade om strejken:

När missnöjet började sprida sig och gå utöver gränsen för de krav som ansågs förnuftiga, var det de kommunister som tog sig rätten att tala i hela arbetarkollektivets namn som visade kurage. En detalj har fastnat i vårt minne: vid händelsernas höjdpunkt, när förhandlingarna hade nått en återvändsgränd, beslutade företagsledningen och myndigheternas företrädare att flytta rådet till ett lugnare ställe. De inbjöd en del av busschaufförerna att följa med, för att inte bli anklagade för att smida ränker bakom arbetarnas rygg. Vid denna tidpunkt sade en av myndighetspersonerna i ett

¹ *Moscow News*, nr 27 1988

anfall av vrede: 'Ska man verkligen strejka på det här sättet? Inget klart program, inga välgrundade krav, och inga representanter till förhandlingarna!' 'Men det är vår första strejk! Vi är oerfarna', skrek en av chaufförerna. Plötsligt bröt alla ut i skratt för att lika fort tystna.²

Det är i ljuset av denna första arbetaraktivitet som vi kan bedöma de taktiska val som finns till hands för den sovjetiska ”nya vänstern”. Å ena sidan inser de helt riktigt att arbetarnas skepsis mot perestrojka bara kan övervinnas om hoten mot deras sysselsättning, köpkraft och klassolidaritet avlägsnas och det sker en verklig förbättring av deras levnadsstandard. Å andra sidan är de liksom gorbatojoviterna verkligen oroade över att glasnost misslyckas eller slås tillbaka, med allt vad det innebär. Ett störtande av Gorbatojov nu, innan arbetarklassen verkligen börjat röra på sig, skulle leda till att de mest konservativa och förtryckande delarna av byråkratin åter skulle komma till makten. Arbetarna skulle inte vinna något på en sådan omsvängning. Majoriteten av den ”nya vänstern” i Sovjet har därför valt att alliera sig med de mer militanta delarna av Gorbatojovs anhängare.³ Deras första större demonstrationer i Moskva innehöll paroller som: Länge leve Glasnost! Ner med byråkratin! Makten till sovjeterna!

Om det är korrekt att beteckna Gorbatojovs politik som en mer eller mindre radikal reformpolitik, borde då revolutionära marxister vara mot denna politik? En sådan inställning vore förenklad, ultra-vänsteristisk och skulle motverka sitt eget syfte. Revolutionärer kan inte vara mot reformer, oavsett varifrån de härstammar, så länge de förbättrar arbetarmassornas levnads- och arbetsförhållanden, och därmed också deras förmåga att kämpa. Om man skulle gå mot sådana reformer skulle man förlora sitt politiska inflytande och alla band till massorna, såväl som sin trovärdighet och historiska berättigande. Revolutionen är inget mål i sig utan ett medel i kampen för frihet. Om vi, under förevändning att gynna den revolutionära kampen, ställer oss likgiltiga till massornas verkliga levnadsvillkor och kampförhållanden, till en utvidgning av deras rättigheter, makt och friheter, för att inte tala om en förbättring av deras levnadsförhållanden, eller om vi rent av skulle vilja se dem förvärras, då kommer massorna att dra slutsatsen att dessa s.k. revolutionärer offrar de förtrycktas och utsugnas intressen för sitt eget politiska projekts intressen. Och massorna kommer att ha alldeles rätt. För arbetare som är fruktansvärt utsugna, förödmjukade, fattiga, brutaliserade och uppsplittrade, och dessutom förvirrade om sin kamps frihetliga mål, kommer aldrig att kunna bygga ett klasslöst jämlikt samhälle, ett samhälle av **fritt associerade producenter** som styr sina egna angelägenheter, vilket är vad socialismen definitionsmässigt är.

Revolutionära marxister stöder helhjärtat kampen för reformer som gynnar arbetarnas frigörelse – med andra ord reformer som förbättrar de breda massornas levnads- och arbetsförhållanden och kampvillkor. Än mer, de är de främsta förkämparna för sådana reformer. Den grundläggande skillnaden mellan revolutionärer och reformister är inte om de godtar eller förkastar kampen för reformer. Det revolutionärer förkastar är varje form av självbegränsning av denna masskamp. De förkastar med andra ord den politiska inriktning som går ut på att förhindra masskampen från att ”överdrivet” störa det samhälleliga och politiska lugnet, från att rubba den härskande klassens eller det härskande skiktets makt, den politiska inriktning som försöker hindra massorna från att ”gå för långt”. Till skillnad från reformisterna prioriterar revolutionärerna **massornas självständiga rörelse** i kampen för reformer, och det betyder att vi ständigt kämpar för arbetarnas **politiska oberoende som klass** i förhållande till andra samhällskrafter. Till skillnad från reformisterna förbereder och

² *Moscow News*, nr 27 1988.

³ Se Boris Kagarlitskij: ”Perestrojka: The Dialectic of Change”, *New Left Review*, nr 169, 1988.

uppmuntrar revolutionärer systematiskt skapandet och utvecklingen av alla former av självorganisering bland massorna – från de mest grundläggande formerna – som strejkkommittéer – till en mer utvecklad form av typ arbetarråd organiserade i nationell skala.

En sådan rörelse kan bara inledas som en rörelse för omedelbara krav, en rörelse för något som betraktas som reformer. Det är först när massorna genom praktiska erfarenheter lär sig att dessa krav på reformer inte kan uppnås inom ramen för de existerande institutionerna som en verklig massrevolution kan uppkomma, åtminstone i ett industrialiserat land där proletariatet i städerna utgör en majoritet av befolkningen. För revolutionärer **kan** alltså kampen för radikala reformer på detta sätt leda till och ge upphov till en revolution. Men reformisternas rädsla för och förkastande av revolutionen medför att varje verklig kamp för reformer förhindras och blir omöjlig så fort "etablissemang" är mot reformer.

Men det finns olika sorters reformer. Vi har betonat att det är revolutionärernas plikt att stödja kampen för reformer som underlättar de förtryckta och utsagna frigörelse, som förbättrar deras levnadsvillkor och arbetsförhållanden och ökar deras förmåga till kamp. Det innebär naturligtvis att revolutionära marxister förkastar alla reformer som, under förevändning att förbättra den ekonomiska effektiviteten, innebär försämrade levnadsvillkor, arbetsförhållanden och kampvillkor för arbetarna. Följaktligen är en konkret analys av konkreta förhållanden betydelsefull innan man avgör om man skall stödja en konkret reform eller ej. Reformerna måste bedömas utifrån hur de påverkar levnads- och arbetsförhållandena och hur de påverkar massornas förmåga att kämpa för sin egen befrielse.

När vi bedömer karaktären på de reformer som föreslås, genomförs eller krävs av delar av massorna måste vi använda **klasskriterier**, som är den enda vägvisaren i en värld där så många initiativ på det politiska området är förvirrade, komplicerade och motsägelsefulla. Det är med hjälp av sådana kriterier vi måste bedöma de reformer som Gorbatsjov har påbörjat i Sovjetunionen. **Det kan inte vara tal om att acceptera eller förkasta dessa reformer i sin helhet. Vad det handlar om är att kritiskt stödja eller förkasta varje reform för sig.**

Det sägs att denna process är orealistisk, att valet i verkligheten står mellan Gorbatsjov (och möjligheter till radikala reformer) och ett störtande av honom. Det görs gällande att det, i det första fallet, åtminstone är möjligt att gå framåt mot någon form av socialistisk demokrati och uppnå ett antal socialistiska samhällsekonomiska mål. I det andra fallet skulle det ske en återgång till stagnation och tröghet i Sovjetunionens inre liv. Byråkratins blytyngd skulle lägga sig över alla områden i det sovjetiska samhället. En vägran att stödja Gorbatsjovs politik i sin helhet vore idag liktydigt med att stödja politiken "ju sämre desto bättre".

Detta politiska resonemang, och den analys som ligger bakom det, är definitivt inte konkret och realistiskt, utan är, liksom alla andra exempel på realpolitik, abstrakt och kortsynt. Det grundas på antaganden som i sig är motsägelsefulla.

Det första antagandet: Gorbatsjovs position är mycket ömtålig. Men vad är grunden till denna sårbarhet? Uppenbarligen är det starka samhällseliga krafter – den s k konservativa flygeln inom byråkratin som är emot radikala reformer och skräms av deras omfattning och inneboende logik. Men om dessa samhällskrafter, som är en liten minoritet i det sovjetiska samhället, verkligen kan hota eller t o m. störta Gorbatsjov, då beror det på att majoriteten i det sovjetiska samhället, arbetarna, inte mobiliseras till stöd för dessa reformer. Så det första antagandet urholkas omedelbart. Utgången av denna utveckling avgörs inte bara av denne nye man, Gorbatsjov. Utgången kommer att bero på styrkeförhållandena mellan de olika politiska strömningar som deltar i kampen, och dessa styrkeförhållanden beror till syvende och sist på

de samhällskrafter som stödjer den ena eller andra strömningen.

Under dessa förhållanden skulle varje åtgärd som går mot arbetarnas intressen försvåra mobiliseringar bland dem till stöd för Gorbatjov. Delar av arbetarklassen skulle bli passiva, medan andra delar skulle stödja de konservativa. Så ett stöd till de reformer i perestrojkan som är arbetarfientliga vore liktydigt med att underlätta ett störtande av Gorbatjov. **Realpolitiken** leder paradoxalt nog till ett resultat som är det motsatta till vad den syftade.

De som argumenterar för ett totalt stöd till Gorbatjov utgår också från en annan hypotes: att man bara kan välja mellan Gorbatjov och en återgång till inaktivitet. Men det är möjligt, till och med troligt, att Gorbatjov, om han störtas, skulle ersättas av en annan Gorbatjov, dvs. en något mindre radikal, mindre liberal person, som ändå förbundit sig att genomföra viktiga reformer. Skulle en sådan utveckling för gott göra slut på möjligheterna till självständig massaktivitet? På intet sätt har detta kunnat påvisas.

Hela denna analys leder till slutsatsen, att det enda alternativet till Gorbatjovs upplysta envælde är en mörkermännens diktatur. Detta är en tes som upprätthålls av många observatörer, sociologer och historiker, både i väst och i Sovjetunionen. Det som, enligt dessa kommentatorer, äger rum i Sovjet är en ”revolution uppifrån”.

Frasen ”revolution uppifrån”, inom citationstecken, används i allmänhet om radikala åtgärder som regeringar tar till för att komma ur en historisk återvändsgränd som hotar deras makt. Vitsen med åtgärderna är att förhindra revolutionära utbrott, med andra ord hindra en ”revolution underifrån”. Men av just denna orsak är dessa åtgärder radikala reformer och inte en revolution i ordets egentliga mening. Ibland är sådana reformer effektiva och uppnår sitt mål. Revolutionen underifrån kommer inte till stånd eller skjuts upp några årtionden.⁴

Just därför att ”revolutioner uppifrån” är reformer och inte verkliga revolutioner skiljer sig resultaten av dem avsevärt. Det äger aldrig rum något avlägsnande av den ”gamla regimen”. Det räcker att jämföra Japan efter ”Meiji”-revolutionen med Förenta staterna, Bismarcks Tyskland med Frankrike, Alexander II:s Ryssland med Italien, för att se skillnaden.

Men det är uppenbart att de förändringar som äger rum i Sovjetunionen inte på något sätt innefattar överförandet av makten från en samhällskraft till en annan. Vad det handlar om är i själva verket radikala reformer vars syfte är att avstyra en verklig revolution. I detta, och endast detta, avseende kan man använda frasen ”revolution uppifrån” som ett sätt att definiera Gorbatjov-eran.⁵ Parallellen till den upplysta absolutismen är uppenbar.⁶

Vi bör komma ihåg att det upplysta enväldet, som ett verktyg för konservativa samhällskrafter att kontrollera och behärska krafter som strävar efter förändring, faktiskt är mycket äldre än 1700-talets enväldshärskande monarkier. Författaren Italo Calvino anmärker i en ny tolkning av jesuiternas uppgång under katolikernas motreformation att: ”jesuiterna försökte övervaka uppkomsten av det moderna och nya med hjälp av en svår strategi som gick ut på att tillåta

⁴ Tsar Alexander II:s befriande av de livegna bönderna med hjälp av ett enväldigt regeringsdekret, sköt otvivelaktigt upp den första genuina ryska revolutionen med mer än fyrtio år.

⁵ Det är vanligt både i öst och väst att beskriva Gorbatjovs reformprogram som en verklig ”revolution uppifrån”. Två västtyska skribenter, Christian Schmidt-Häuer och Maria Hüber, som regelbundet bidrar till den tyska liberala veckotidningen *Die Zeit*, har kallat sitt senaste epos för ”Russlands Zweite Revolution” (Rysslands andra revolution).

⁶ Vår framlidne vän, Roman Rosdolsky, har på ett mästertligt sätt analyserat det mest exemplariska fallet av upplyst absolutism, nämligen kejsar Josef II:s styre i Österrike; Roman Rosdolsky: ”Die Grosse Steuer- und Agrarreform Josefs II”, Warszawa 1961.

öppningar för nya idéer och finna vägar att förhindra tillträde till dem. Och än mer, de kunde utnyttja sin ökända förmåga till övertalning, bedrägeri och diplomati.”⁷

Liknelsen med Gorbatsjov är uppenbar. Liksom under den upplysta absolutismens tidsålder kommer initiativen från statsledningen. Det som utlöser dem är insikten att det finns risk för samhällsexplosioner som till varje pris måste undvikas, explosioner som förberetts under årtionden av ansamlade och olösta motsättningar. Nu, precis som tidigare är folkmassorna passiva åskådare som ibland visar sin uppskattning och ibland är fientliga eller skeptiska. Initiativen verkar vara begränsade till makthavarna och de privilegierade. Envåldshärskaren och hans viktigaste rådgivare verkar vara de faktorer som avgör hela processen.

Många skribenter på vänsterkanten delar denna syn på Sovjetunionen under Gorbatsjov. Rudolf Bahro ser Gorbatsjov som en ”revolutionär despot”, en ny-platonist som vill föra samman ”de bästa, mest inspirerade elementen från samtliga republiker, samtliga samhällsskikt, för att skapa ett nytt Kommunistisk förbund.”⁸ Men denna parallell till den upplysta absolutismen är inte användbar för att förstå Sovjetunionen. Österrike 1780 var ett land av utspridda och icke läskunniga bönder, för att inte tala om Preussen 1765 eller Spanien 1795. Men Ryssland har en välskolad arbetarklass som är högkvalificerad och koncentrerad i stora fästningar i städerna. Rysslands proletariat är det till antalet största i världen, större än i Förenta staterna.⁹ Det är ett land som har blivit omformat, förändrat och skolat av ett sekel som har upplevt den kapitalistiska industrins och teknologins utveckling och därefter Oktoberrevolutionen, med allt vad den innebar. Den revolutionära och frigörande förmåga som finns i detta samhälle visade sig under Pragvåren och i rörelsen för självstyre i Polen 1980-81.

Eftersom det ryska proletariatet är avsevärt starkare än proletariatet i Polen, Tjeckoslovakien, eller det franska proletariatet maj 1968, skulle en likartad dynamik kunna uppstå i mycket större skala. Varje bedömning av vad Gorbatsjovs reformer kan innebära måste utgå från följande övergripande frågeställning: vilka effekter kommer dessa reformer att få på folkmassornas förmåga till socialt, ekonomiskt och politiskt självförsvar och egenaktivitet? För en marxist är detta självklart, eller för att uttrycka det mer vetenskapligt: en av marxismens grundläggande hypoteser är att arbetarnas frigörelse bara kan vara arbetarnas eget verk, att ingen form av socialism är möjlig eller tänkbar om den inte byggs med hjälp av arbetarnas egen aktivitet.

De bättre studier som idag görs av Sovjetunionen befattar sig inte med denna ”personkult” av Gorbatsjov. De placerar fenomenet Gorbatsjov i sitt sammanhang, den nya samhälleliga verkligheten i Sovjetunionen. Ett bra exempel på denna riktiga metod finner vi hos Martin Walker, som skriver:

Och frågan är inte bara huruvida Gorbatsjovs regering kan skapa en effektiv och moderniserad sovjetekonomi, trots de restriktioner som partiet tveklöst kommer att sätta upp för de politiska reformerna. Att ställa frågan så är att falla i kommunistpartiets egen fälla, nämligen att utgå från att den politik och de beslut som den diktatoriska centralregeringen antar i och av sig själva avgör sovjetsamhällets framtida utveckling. Om den långdragna sociala revolution som gav upphov till Gorbatsjovs generation lär oss något, så är det att en påbuds-ekonomi inte alltid kan leverera det som efterfrågas och att ett totalitärt samhälle inte alltid skapar den sociala struktur som man avsåg. Detta är det osäkra kortet i den sovjetiska kortleken. Samhälleliga förändringar har sin egen

⁷ *New York review of Books*, 8 oktober 1987.

⁸ Rudolf Bahro: ”Il Principe”, *Tageszeitung*, 14 februari 1987.

⁹ Idag finns det 115 miljoner löntagare i Sovjetunionen, mot omkring 110 miljoner i Förenta staterna.

inneboende energi och sin egen logik, helt skild från de beslut som tas i Kreml, och de förändrar ständigt sovjetsamhället på sitt eget oberäknliga sätt.¹⁰

Som vi tidigare visat framhåller Gorbatjov perestrojkans revolutionära karaktär. Den är, säger han, en speciell sorts revolution. Han hänvisar uttryckligen till de tidigare exemplen med revolutionerna i Frankrike på 1800-talet. Detta var just den referenspunkt Trotskij använde för att skilja den politiska revolution som krävdes i Sovjetunionen från sociala revolutioner av den typ som ägde rum i Frankrike 1789. Gorbatjov skriver: ”Historiska liknelser kan vara en hjälp i att besvara denna fråga. Lenin anmärkte en gång att det i den klassiska borgerliga revolutionens land, Frankrike, efter den stora revolutionen 1789-93 krävdes ytterligare tre revolutioner (1830, 1848 och 1871) för att genomföra sina mål.”¹¹

Men kruset är att revolutionerna 1830, 1848 och 1871 inte var ”revolutioner uppifrån” av den typ som Gorbatjov genomför, utan genuina folkliga revolutioner med massmobiliseringar, regeringar som störtades ”på gatorna” och väpnat uppror. Inget av detta är förenligt med en ”revolution uppifrån” som kontrolleras och styrs av makthavarna.

Utifrån vad vi för närvarande vet kan man bara dra en slutsats: uppgiften för revolutionära marxister, och alla socialistiska och kommunistiska krafter både i och utanför Sovjetunionen, är – vad Gorbatjov beträffar – att kritiskt stödja eller förkasta varje konkret reform utifrån om den tjänar eller skadar arbetarklassens intressen. Det innebär:

1. Kritiskt stöd till glasnost och alla liberaliseringsåtgärder inom medierna, kulturen och konsten; fullständigt stöd för en återgång till yttrandefrihet, för ideologisk-politisk pluralism, för utökade politiska rättigheter för medborgarna.
2. Kritiskt stöd till åtgärder som luckrar upp den byråkratiskt centraliserade planeringen, till varje åtgärd som ökar möjligheterna för arbetare och konsumenter att delta i de ekonomiska besluten på alla nivåer.
3. Kritiskt stöd till alla åtgärder som förbättrar folkets levnadsförhållanden, i synnerhet vad gäller livsmedelsdistribution, bostäder, hälsovård, transportväsen, utbildning, barnomsorg, semester, etc.
4. Kritiskt stöd till alla nedrustningsinitiativ, särskilt vad gäller kärnvapen och förbud mot kemiska och biologiska vapen.
5. Förkastande av alla åtgärder som inskränker de rättigheter arbetarna erövat, i synnerhet förkastande av varje utvidgning av företagsledningarnas och direktörernas rättigheter på fabrikerna, förkastande av alla angrepp på den fulla sysselsättningen.
6. Förkastande av varje åtgärd som ökar ojämlikheten i det sovjetiska samhället.
7. Förkastande av en överdriven utvidgning av marknadens och marknadsmekanismernas inflytande utom på småproduktionens område, eftersom detta undergräver den fulla sysselsättningen och ökar de samhällliga orättvisorna.
8. Förkastande av varje initiativ till fredlig samexistens med borgarklassen på den internationella klasskampens område; med andra ord ett förkastande av alla manövrer med denna borgarklass mot de revolutioner och klasstrider som faktiskt äger rum. Det betyder naturligtvis inte att vi är för militära äventyrligheter utanför Sovjetunionen, något som arbetarna

¹⁰ Martin Walker: *The Walking Giant*, s 270-71.

¹¹ Michail Gorbatjov: *Perestrojka*, s. 50.

och de förtryckta varken behöver eller önskar.

Denna lista täcker inte alla de reformer som har föreslagits eller redan genomförts i Sovjetunionen under Gorbatsjov. Men den är omfattande nog att utgöra ramen till en politisk hållning.

Politiska diskussioner och kritik, och en ökning av de breda massornas politiska medvetande, kan bara komma till stånd genom en spontan politisk praktik och lärotid från grunden. Marx gjorde narr av de som, under det preussiska kungadömet's upplysta absolutism, trodde att de kunde lära folk att simma utan att kliva i vattnet. Han gjorde narr av de "mästerhoppare" som försökte förbereda hoppet över avgrunden med hjälp av ett måttband.

Gorbatsjov's upplysta förmynderi stöter på ett liknande hinder. På samma sätt som vetenskapen inte kan gå framåt utan en fri diskussion, så behöver massornas politiska lärotid handlingsfrihet för att blomstra. Man måste kräva radikalare politiska reformer och radikalare sociala och ekonomiska åtgärder:

1. Ett fullständigt avskaffande av censuren; rätten för alla grupper av medborgare att fritt publicera böcker, pamfletter, tidskrifter, flygblad, etc.
2. Avskaffande av de paragrafer i brottsbalken som begränsar yttrandefriheten, i synnerhet förbuden mot "Sovjetfientlig agitation" och "förtal av Sovjetmakten", paragrafer som uppenbarligen varken gäller spioneri eller kriminell verksamhet (terrorism etc) utan istället institutionaliserar åsiktsbrott och förhindrar eller står i vägen för massornas utövande av sina demokratiska rättigheter.
3. Frigivning av samtliga politiska fångar, dvs. alla de som sitter i fängelse eller fångläger för åsiktsbrott.
4. Införande av habeas corpus. Varje person som arresteras måste få en exakt anklagelse inom ett dygn efter arresteringen, och ha rätt att välja en egen försvarsadvokat. Advokaten måste ha rätt att se alla bevis på vilka anklagelsen grundas.
5. Som skydd mot allt polisgodtycke måste varje arresterad ha rätt att vädja till de lokala sovjeterna. De lokala sovjeterna måste själva ha rätten att förhöra varje arresterad person utan närvaro av polisen. Sovjeterna måste ha rätten att undersöka polisens verksamhet.
6. Rätt för varje grupp av medborgare som överskrider ett visst minimiantal att inte bara kunna föreslå kandidater till valen till sovjeterna (inklusive Högsta Sovjet) i valnämnderna, utan också att själva kunna ställa upp med kandidater, som fått ett visst minimiantal av rösterna i dessa nämnder.
7. Fritt val av delegater till fackföreningarna, medlemmar till arbetarråden och kvinnorråden på företagen, med rätt att presentera flera kandidater, utan begränsningar. Under en övergångsperiod måste, av orsaker som Gorbatsjov själv påvisat, denna valfrihet garanteras med hjälp av slutna omröstningar.
8. Rätt för fritt valda fackföreningsmedlemmar i arbetarråden att kontakta varandra, att konsultera och organisera sig lodrätt inom en industri och framförallt horisontellt i bostadsområden i de stora städerna, i städer, distrikt, regioner och republiker. Avskaffande av principen om "demokratisk centralism" i fackföreningar, företagsgrupper, arbetarråd och alla massorganisationer. Denna princip är, även i sin ursprungliga leninistiska form, vettig bara när den tillämpas på personer som frivilligt slutit sig samman utifrån en gemensam övertygelse och inte på statliga organ eller klassorgan. På denna nivå måste, för att garantera att

massorna verkligen har makten, den vägledande principen vara att makten delegeras på grundval av ett mandat som kan tas tillbaka av de väljare som gav det.

9. Ett återupprättande och garanterande av arbetarnas strejkrätt och rätt att genomföra alla andra former av aktioner för att genomdriva sina krav.

10. Allmän arbetarkontroll över all ekonomisk verksamhet på varje nivå inom planen och företagen, t ex lagring och transport av råvaror; utnyttjande av och efterfrågan på utrustning; beräkning av aktuella produktionskostnader; upprättande av normer för produktion och löner; målet för planen inom företaget och i andra företag; de övergripande prioriteringarna i de planer som styr sysselsättningen; vetorätt mot avskedande och andra former av minskad sysselsättning; etc. Detta är avgörande åtgärder för att öka arbetarnas verkliga och inte bara formella deltagande i företagets skötsel. Det är avgörande steg mot den ekonomiska demokrati som Gorbatsjovs anhängare gärna talar om, och som antas vara en moderniserad version av den ”producenternas demokrati” man talade om i Oktoberrevolutionens kölvatten.

11. Öppnande av räkenskapsböckerna i samtliga företag och institutioner som berör företagen; fullständig och uttömmande information om verksamheten inom industrin, handeln och jordbruket; publicering av de verkliga kostnaderna för denna verksamhet.

12. Indexreglering av alla löner och sociala förmåner; inrättande av ett månatligt index på levnadsomkostnaderna, som räknas fram av oberoende organ och tillämpas lokalt av kommittéer som väljs av arbetarna och hushållen.

13. Utökning av antalet daghem och förskolor; utvidgad barnledighet med garanterad återanställning.

14. Utarbetande av en plan för snabb övergång till 35- timmars arbetsvecka och senare 32-timmars vecka och t o m 20-timmars vecka.

15. Stärkande av arbetsinspektionen, under arbetarkontroll, för att garantera att man följer lagarna om säkerhet och hygien på arbetet.

16. Uppförande av semesterhem i så stor omfattning att man snabbt kan öka antalet arbetare som kan åtnjuta betald semester på annan ort.

17. Byggande av fler sjukhus och utbyggnad av läkemedelsindustrin så att den medicinska vården förbättras och livslängden ökar.

18. Avskaffande av speciella affärer och reserverade rum på sjukhus, semesterhem, specialrestauranger, skolor, etc. Arbetarkontroll och medborgarkommittéer för att garantera att dessa åtgärder genomförs.

19. Införande av principen att ingen statlig tjänsteman, oavsett på vilken nivå, kan få högre ersättning (inklusive förmåner utöver rena pengar) än en skicklig arbetare.

20. Rätt för kvinnoråd på företagen att ta alla beslut rörande de kvinnliga arbetarnas speciella behov.

21. Fullständig tillämpning, inom Unionens ramar, av nationernas rätt till självstyre och självbestämmande.

Att kräva att flera av glasnosts åtgärder utsträcks till kommunistpartiet återspeglar inte några illusioner om detta partis karaktär, utan är snarare ett grundläggande demokratiskt krav, med tanke på de täta band som finns mellan staten och kommunistpartiet i Sovjetunionen. Eftersom för närvarande alla verkliga politiska diskussioner äger rum i kommunistpartiets central-

kommitté, är det logiskt att kritiska medborgare kräver att dessa debatter publiceras. I och med att Gorbatjov föreslår att medlemmarna till partiets kommittéer skall väljas i slutna omröstningar, är det uppenbart att medborgarna bör kräva att dessa val inte bara skall vara skenmanövrer utan att det skall finnas olika kandidater med olika plattformar.

Naturligtvis förringar inte detta på minsta vis kravet på ett flerpartisystem, d v s rätten för Sovjetunionens arbetare och bönder att fritt bilda de politiska partier de vill.

Är förespråkandet av sådana krav att kräva ”för mycket för snabbt”? Stärker det de konservativas ställning gentemot Gorbatjov? Detta är ett av mest utslitna argumenten. Redan inför valen 1848 anklagade liberalerna den tidens kommunister för att ”spela reaktionens spel” genom att lägga fram sina ”överdrivna krav”. Problemet är ett helt annat. Det handlar om den politiska verksamhetens klasskaraktär, om de olika sociala intressen som skall uttryckas och framställas.

Det kan inte bli någon socialistisk demokrati utan massmobiliseringar, utan en politisk revolution. Att tro att man verkligen kan genomföra revolutionära förändringar i dagens Sovjetunionen utan arbetarklassen, är en illusion. Att tro att man kan få arbetarklassen i rörelse utan att vädja till dess intressen är att förfalla till den mest sterila voluntarism och idealistiska utopism. Den främsta drivkraften – eller både den moraliska och materiella drivfjädern – för arbetarna i de post-kapitalistiska samhällena utvecklas längs de linjer som vi sett konkreta exempel på under de senaste trettio åren: solidaritet, rättvisa, jämlikhet, verklig makt att besluta. Till detta skulle marxister lägga kampen för en återgång till en verklig internationell arbetarsolidaritet.

I ett tal till en grupp arbetare den 19 juni 1986 sade Gorbatjov: ”Fienden är inte rädd för sovjetiska kärnrobotar. Men han är rädd för en utökad demokrati i Sovjetunionen.” Ett Sovjetunionen med verklig socialistisk demokrati skulle ha en dragningskraft på massorna i hela världen. Det skulle i ett slag förändra den internationella situationen. Men det skulle röra sig om verklig socialistisk demokrati, där arbetarna inte bara fick mer ekonomiska rättigheter och maktbefogenheter, utan också mer rättigheter och makt än i de mest utvecklade kapitalistiska länderna. Gorbatjovs initiativ kommer inte att ge upphov till en sådan demokrati. Den kommer att komma till stånd genom massornas aktioner. Men Gorbatjovs reformer öppnar en bräsch genom vilken aktionerna kan komma, när de förhoppningar han väckt har gäckats.

Många kommentatorer i väst ifrågasätter de sovjetiska massornas förmåga att ingripa i det politiska livet på ett självständigt sätt, inte bara på kort och medellång, utan även på lång sikt. De betonar den ryska maktens asiatiska (mongoliska) föregångare, kontinuiteten mellan det tsaristiska enväldet och den byråkratiska diktaturen, frånvaron av demokratiska mass-traditioner – fränsett det traditionella självstyret i byarna, vilket dock försvann med den gamla bondeklassen – och den avpolitisering av arbetarklassen som den stalinistiska terrorn och den förlorade tilltron till socialismen har medfört.

Det byråkratiska motståndet mot Gorbatjovs reformer tillskrivs den ryska byråkratins ”eviga makt”. Marshall Goldman citerar i sin bok John Stuart Mill (1859):

Tsaren själv är maktlös mot de byråkratiska organen; han kan förvisa någon av dem till Sibirien, men han kan inte regera utan dem, eller mot deras vilja. De kan lägga in sitt tysta veto mot varje beslut han tar, genom att helt enkelt låta bli att utföra dem.¹²

Mot slutet av sitt liv kritiserade även Lenin byråkratins makt och tyngd i Sovjetunionen:

¹² Marshall Goldman: *Gorbachev's Challenge*, New York 1987.

Om vi tar Moskva med dess 4700 kommunister i ansvarig ställning, och om vi tar det väldiga byråkratiska maskineriet, denna massa, så måste vi fråga oss: vem leder vem? Jag betvivlar i hög grad, att man kan säga att kommunisterna leder denna massa. För att säga sanningen, så leder de inte utan blir ledda.¹³

Detta är en överdriven förenkling av den ryska historien, en underskattning av böndernas upprorstraditioner, och framförallt ett försök att skriva om historien om 1905 och 1917 års revolutioner. Massornas oerhörda spontana aktivitet under båda dessa revolutioner underskattas, minst sagt, systematiskt.¹⁴ Men denna ståndpunkt underskattar och felvärderar speciellt de grundläggande omvandlingar som ägt rum i det sovjetiska samhället sedan revolutionen 1917. Det faktum att det idag i det sovjetiska samhället finns en proletär majoritet som är utbildad och kvalificerad och oemotståndligt dras mot egen aktivitet, åtminstone på företagsnivå, skapar för första gången en potentiell kraft som kan befria Sovjetunionen från den byråkratiska massan.

Det främsta hindret mot Gorbatjovs planer är inte att det byråkratiska maskineriets förmåga att lägga hinder i vägen är för stor. Det är att Gorbatjov är fångad mellan två eldar: motståndet från de konservativa delarna av byråkratin å ena sidan, och massornas påtryckningar för en mer djupgående demokratisering å den andra. Det är därför en allt större del av kommunistpartiets ledning säger: perestrojka, ja; mer glasnost, nej.

I ljuset av vad som händer i Sovjetunionen idag, har den analys och de förutsägelser som Leo Trotskij gjorde för ett halvsekel sedan visat sig vara mer realistiska och sannolika:

Alla tecken tyder på att den vidare händelseutvecklingen oundvikligen måste leda till en sammanstötning mellan folkets kulturellt utvecklade krafter och den byråkratiska oligarkin. Det finns ingen lösning på en sådan kris. Ingen djävul har ännu frivilligt skurit klorna av sig. Den sovjetiska byråkratin kommer inte att ge upp sina positioner utan strid. Utvecklingen leder uppenbarligen mot revolutionens väg.

Med folkmassornas energiska tryck och regeringsapparatusens oundvikliga upplösning under sådana omständigheter kan de maktavandes motstånd visa sig bli mycket svagare än som nu synes....

Den revolution, som byråkratin förbereder mot sig själv, kommer inte att bli social, som Oktoberrevolutionen 1917. Denna gången är det inte fråga om att förändra samhällets ekonomiska grundvalar, genom att ersätta vissa egendomsformer med andra....

Det är inte fråga om att ersätta en styrande klick med en annan, utan om att ändra själva administrationsmetoderna inom ekonomin och att leda landets kulturella liv. Byråkratisk autokrati måste ge plats åt sovjetisk demokrati. En återupprättelse för rätten att kritisera och en oförfalskad frihet i alla val är nödvändiga betingelser för landets fortsatta utveckling. Detta förutsätter ett återupplivande av frihet för sovjetiska partier, till en början för det bolsjevikiska partiet, och ett återupprättande av fackföreningarna. Ett införande av demokrati i industrierna betyder en radikal revidering av planläggningen i arbetarnas intresse. Fri diskussion om ekonomiska problem kommer att minska de överdrivna omkostnader, som orsakas av byråkratins misstag och sicksackkurs. Dyrbara leksaker – sovjetpalats, nya teatrar, skrytlyxiga tunnelbanor – kommer att trängas bort till förmån för arbetarbostäder. 'Borgerliga fördelningsnormer' kommer att ge plats åt socialistisk jämlikhet, i takt med det stigande sociala välståndet. Ranger kommer omedelbart att avskaffas. Allt dekora-

¹³ V.I. Lenin: "Centralkommitténs politiska verksamhetsberättelse" (vid RKP:s 11:e kongress), i *Valda verk i 3 band*, band 3, s 604.

¹⁴ Angående massornas egenaktivitet under den ryska revolutionen 1917 se: A. Rabinowich: *The Bolsheviks Come to Power*, New York 1976; David Mandel: *The Petrograd Workers and the Fall of the Old Regime*, London 1984; David Mandel: *The Petrograd Workers and the Soviet Seizure of Power*, London 1984; Leo Trotskij: *Ryska revolutionens historia*, Stockholm 1988.

tionsglittret kommer att försvinna i smältdegeln. Ungdomen kommer att få möjlighet att andas fritt, kritisera, göra misstag och växa upp. Vetenskapen och konsten kommer att befrias från sina bojor. Och slutligen kommer utrikespolitiken att återgå till sin traditionella revolutionära internationalism.¹⁵

Så kommer det att bli.

Översättning: Göran Källquist

Översatt ur: Ernest Mandel: *Beyond Perestroika*, Verso, 1989.

¹⁵ Leo Trotskij: *Den förrådada revolutionen*, Halmstad 1969, s. 207-9.